

Срето Танасић*
Институт за српски језик САНУ
Београд

УДК 811.163.41'367.625
Оригинални научни рад
Примљен: 23. 9. 2011.

О ЈЕДНОМ ТИПУ РЕЧЕНИЦА С ГЛАГОЛОМ *ТРЕБАТИ*

У раду се говори о безличним реченицама са глаголом *требати* у предикату, и то о једном типу безличних реченица с овим предикатом: када се уз глагол *требати* јавља глаголска допуна. На основу анализе језичке грађе из књижевноумјетничког и новинарског стила разматра се начин образовања тих реченица.

Кључне речи и изрази: српски језик, реченица, глагол *требати*, безлична реченица, обезличена реченица.

У нашој литератури доста је писано о реченицама с глаголом *требати*, а то је и разумљиво кад се има у виду чињеница да се он јавља са личним наставцима и без њих, да се јавља у реченици као једини глагол и да може да има допуну у виду другог глагола, као и други модални глаголи, што утиче на обликовање реченице с њиме. Овај глагол се у неким ситуацијама понаша као глаголи који траже допуну у виду именице: (1) *Треба* књигу / *Треба* ми књига, гдје имају личне наставке, у другим приликама се јавља без личних наставака и тражи глаголску допуну, односно употребљава се безлично: (2) *Треба купити* књигу; (3) *Треба да одем* у продавницу. У језичкој пракси се јавља и при оваквој употреби и са личним наставцима: (4) *Треба* купити књигу. О употреби овога глагола писао сам и сам у једном раду (Танасић 1995–1996); зато овом приликом нећу наводити ни детаљније коментарисати литературу написану о овоме глаголу јер тема овога рада није употреба овога глагола у цјелини, већ само један случај његове употребе, и то случај који не отвара питање субјекта у реченицама с овим глаголом, што је представљало значајно питање кад год се писало о њему¹. Овдје ћу говорити о реченицама са глаголом *требати* које имају глаголску допуну, а немају граматички субјекат, дакле о неспорно безличним реченицама.

О каквим реченицама се ради, може се видјети на следећим примјерима.

[1]

1. *Требало се држати* право на коњу... (Андрић, 28).
2. Тај Жвало... је човек са којим *се не треба упуштати* у препирку (Андрић, 313).
3. С времена на време *треба се одморити* од нерада².

* sreto.tanasic@isj.sanu.ac.rs

¹ О томе сам писао у раду Танасић 1995–1996, гдје се наводи и литература о употреби овога глагола.

² Примјери код којих се не наводи извор потичу из корпуса који ми је уступио колега Ђорђе Оташевић, на чему му се овом приликом захваљујем.

4. *Треба се окренути себи.*
5. *Не треба се стидјети* никаквог посла, па ни најодвратнијег; *треба се стидјети* само беспосленог живота (Толстој).
6. Ако се у тексту користи фонт 12пт, *треба се држати* стандардне величине фонта.
7. *Не треба се узбуђивати* ни због чега, и најбоље се свему смијати... (М. Селимовић).
8. *Треба се* што пре *окренути* добијању енергије на тај начин.
9. У случају високе температуре *треба се* добро *утоплити* и *презнојити*.
10. *Треба се држати* главних улица.
11. Док седимо за столом, било да је то код куће или на неком скупу, *треба се понашати* опуштено и природно.
12. При писању и припреми рукописа за штампу *треба се придржавати* следећих упутстава.

Може се запазити да се у свим наведеним примјерима јавља елеменат *се*. Ако се пажљивије осврнемо на предикате у овим реченицама, уочићемо да тај елеменат припада допунском глаголу и сви ти глаголи у рјечнику имају елеменат *се*. Шта то значи? Значи да се не може рећи да је то *се* реченични члан који на било који начин условљава бесубјекатски статус ове реченице. Глагол *требати* у наведеним примјерима је безлично употријебљен и то је разлог што се ради о бесубјекатским реченицама. Он је добио допуну у виду другог глагола у инфинитиву, који је, као што се зна, безлични глаголски облик, (уп. и горе примјере 2 и 4).

Може се поставити питање да ли се јављају реченице с глаголом *требати* које имају у допуни овом глаголу другачије глаголе, тј. глаголе који немају у свом саставу *се*. Јављају се и такви случајеви, што потврђују следећи примјери:

[2]

1. Тако је *требало* безброј пута *пројахати* мирно и достојанствено... (Андрић, 28).
2. Али они су исто тако били чврсто уверени да ће правда и чиста вера победити и да *треба чекати* (Андрић, 53).
3. *Треба почети* изнова (Андрић, 163).
4. А *треба имати* стално у виду да нам је провиђење дало највећег владара свих столећа... (Андрић, 377).
5. Из целог живота *треба научити* једну једину ствар: не треба се играти природе.
6. За добро и љубав *треба израсти*, треба се помучити (М. Селимовић).
7. ... *треба отићи* одавдје, ма куда, *треба отићи* од овог младог човјека што ме дражи... (Селимовић, 56).

У овим примјерима допунски глаголи нису повратни, немају елеменат *се* у своме саставу. Није тешко увјерити се да се у ове реченице не може увести елеменат *се*. У том погледу глагол *требати* разликује се од других модалних глагола који захтијевају допуну у виду другог глагола. У то ћемо се увјерити ако погледамо извјестан број примјера са реченицама у којим се у предикату налази глагол *моћи*. У наставку ћемо навести управо такве реченице.

[3]

1. Зато *се могло десити* да један одред јамака... збаци таквог султана с престола... (Андрић, 202).
2. Сумње нема да ће и ваша земља једног дана ући у европски склоп, али *се може десити* да уђе подвојена и наследно оптерећена... (Андрић, 316).
3. Тако би *се* можда *могло десити* да се, кроз сто или двеста година, на овом истом месту... кољу и крве међу собом хришћани... (Андрић, 358).
4. С таквим стварима *се не може шалити*.
5. У то време, наиме, *није се смело смејати* наглас Реформи јер је на сваком познатијем месту, а у Клубу књижевника нарочито, седео по један полицајац... (НИН 9. 4. 2009, 36).

У наведеним примјерима 1–3 модалном глаголу *моћи*, који је употријебљен у облику у коме се јавља предикат безличних реченица, као допуна јављају се повратни глаголи. Међутим, то нису глаголи слични повратним глаголима какви су наведени уз глагол *требати* у примјерима из групе [2]. Ту нема мјеста за актант типа агенс, па не може бити ријечи о обезличавању. Такви глаголи су у примјерима 4 и 5 групе [3]. Нећемо се овим примјерима више бавити јер нису у ужем кругу тематике овога рада, али бих рекао да се јавља мишљење да се са повратним глаголима не могу градити безличне реченице (тј. обезличене) јер се два *се* (безлично и повратно) не могу свести на једно (Клајн 2004³, 152). Напоменуо бих само да је у нашој стручној литератури указано на могућност свођења два *се* на једно: може то бити истоветно *се* (Ивић 1997), односно истоветно *се* (као знак обезличавања реченице) или неистоветно *се*, (као знак обезличене и рефлексивне пасивне реченице, односно рефлексивно *се* и *се* за обезличавање) (Танасић 2004: 44–45; о међусобном односу рефлексивне пасивне и безличне реченице више у раду Танасић 2010). Међутим, уз овај глагол јављају се сасвим регуларно и неповратни глаголи у безличној реченици који подразумевају (неисказан) агенс радње. То илуструју следећи примјери.

[4]

1. На турску послугу *није се могло ни помишљати* (Андрић, 57).
2. Њему *се могло* још мање *веровати* него Давни (Андрић, 59).
3. И видећи да је све било узалудно и да *се* од свога порекла и детињства *не може* лако *побећи*, Рота је још јаче забацивао главу... (Андрић, 120).
4. *Не би се могло казати* да је много пријатан тај напола сељачки паша крута држања... (Андрић, 55).
5. *Није се могло проценити* какво је тело које живи под хрпом одела... (Андрић, 170).
6. Па ипак, тај Босанац је у оном белосветском наносу у Конаку једини човек за кога *се* са извесном сигурношћу *може рачунати* да оно што обећа има намеру да одржи... (Андрић, 184).
7. ... ипак је успео да је увери да *се* у овим земљама *не може ни помишљати* на такве ствари (Андрић, 252).

³ Клајн 2004², 152.

8. ... из његовог разговра *могло се закључити* да он не види краја ратовању ни Наполеоновим освајањима (Андрић, 310).
9. *Може се* слободно *рећи* да је тридесет година пре него што је концептуализам... стигао у наше крајеве у једној малој шибенској луци Арсен изложио само један предмет ... (Капор, 152).
10. Као ратни репортер умео сам... да пуцам из свега из чега *је могло да се пуца* (Капор, 113).

Сви овдје наведени примјери показују да се уз модални глагол *моћи*, и друге, јављају као допуна неповратни глаголи у рефлексивној конструкцији, односно у реченици са елементом *се* као знаком безличне реченице. Ради се о тзв. обезличеној реченици⁴. Овакав случај се не остварује са глаголом *требати*: показано је [2] да се са глаголом *требати* јављају овакви неповратни глаголи у позицији допуне, али се ту не може појавити елемент *се*.

Сада није тешко дати одговор на питање зашто се глагол *требати* другачије понаша од других модалних глагола, односно зашто се са глаголом *моћи* образују безличне реченице какве су наведене у групи [4], а са глаголом *требати* са истом врстом глагола у допуни образују безличне реченице без овог *се*, како илуструју примјери у групи [2]. Код реченица с овим глаголом [1] јавља се повратни глагол у допуни и ту се *се* јавља искључиво као знак глаголске рефлексивности, основни глагол реченици обезбјеђује безлични карактер и нема никакве потребе за поступак обезличавања реченице. Кад је ријеч о неповратном глаголу у допуни [2], видјели смо да ту *се* не може доћи. Опет је у питању реченица којој безличност обезбјеђује основни глагол – *требати* – а његова допуна је инфинитив, безлични глаголски облик, па не постоји потреба за обезличавањем већ безличне реченице. Значи да овдје не може бити говора о обезличеној реченици, већ се ради о безличној реченици.

Сад се може поставити питање паралелне употребе презента у функције допуне глагола *требати*. Узмемо прве двије реченице из групе [2] и инфинитив замијенити обликом презента са везом *да*:

1. Тако *је требало* безброј пута *да се пројаше* мирно и достојанствено... (Андрић, 28).
2. Али они су исто тако били чврсто уверени да ће правда и чиста вера победити и да *треба да се чека* (Андрић 53).

Могла би се тако преобразовати и прва реченица у групи [1]:
Требало је да се држи право на коњу... (Андрић, 28).

Ове реченице се, међутим, битно разликују од реченица у [1] и [2]: ове с инфинитивом су просте реченице, ове с презентом су сложене реченице, и то такве сложене гдје је прва клауза безлична зато што је у њој безличан глагол *требати*, а друга је обезличена конструкција. Истина, није увијек zgodно образovati према реченицама из групе [1] овакву сложену реченицу; јавља се проблем обезличавања зависне клаузе.

Тако смо бавећи се само једним питањем образовања реченице с глаголом *требати* још једном дошли до потврде да је пробеламтика грађења реченица с

⁴ Овакве безличне описане су у нашој граматичкој литератури (в. Стевановић 1991), а термин обезличене реченице за њих уводи се у граматици Станојчић и Поповић 2005.

њиме комплексна. Успут смо показали да ту није увијек ни подједнака могућност симетричне допуне овога глагола инфинитивом и конструкцијом *да+презент*.

Литература

- ИВИЋ 1997 – Милка Ивић, *О смислу елипсе глаголоског се*, Јужнословенски филолог LIII (Београд), 29–33.
- КЛАЈН 2004² – Иван Клајн, *Употреба глаголских облика*, у књ. П. Ивић, И. Клајн, М. Пешикан, Б. Брборић, *Српски језички приручник*, Београд.
- СТАНОЈЧИЋ и ПОПОВИЋ 2005¹⁰ – *Граматика српског језика за средње школе*, Београд.
- ТАНАСИЋ 1995–1996 – Срето Танасић, *О употреби глагола **требати***, Наш језик XXXIII/1–2 (Београд), 44–52.
- ТАНАСИЋ 2004 – Срето Танасић, *Безличне реченице с уопштеним агенсом*, Јужнословенски филолог LX (Београд), 41–55.
- ТАНАСИЋ 2010 – Срето Танасић, *Међуоднос рефлексивне пасивне и обезличене реченице*, Радови Филозофског факултета 12, Филолошке науке (Пале), 259–266.

Sreto Tanasić

ON A SENTENCE TYPE WITH THE VERB TREBATI

Summary

The paper is about impersonal sentences with the verb *trebati* in the predicate, and about one type of an impersonal sentence with such a predicate: when the verb *trebati* is accompanied by a verbal addition. On the basis of the analysis of language corpus from literal-artistic and journalistic style, the formation of such sentences is considered. It is shown that this verb behaves differently in comparison to other modal verbs. Namely, the fact is that this verb in predicate cannot form a type of an impersonal sentence known in Serbian literature as depersonalized sentence (an impersonal sentence characterized by the presence of actant agent in the performance of the action implied by the predicate), but the actant is not formally implied by a separate means. The reason for the impossibility for the formation of such sentence is the fact that the very verb *trebati* is an impersonal one, and the infinitive, which complements to it, is also an impersonal verb form, so there is no need nor possibility for an impersonal sentence to be subdued to the process of impersonalization by introducing the element *se* as a means and a sign of depersonalized sentences.

